

Професор Димитър Стефанов Димитров

Стопански факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“

Катедра „Социоикономика и икономически теории“

Председател на научното жури

тел. +359(0)886 333 789

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационния труд на асистент Петър Людмилов Първанов на тема „**Стефан Савов Бобчев – жизнен и творчески път**“, Благоевград, ЮЗУ „Н. Рилски“, 2012 г., компютърни страници 571

Дисертационният труд е представен и обсъден на катедрен съвет, където е предложено и научно жури. Научното жури е утвърдено на факултетен съвет на Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“, в гр. Благоевград. Дисертационният труд и авторефератът на дисертантът Петър Първанов са представени на първото заседание на научното жури на 25.06.2012 г. На това заседание са избрани председател на Научното жури и рецензенти.

Дисертационният труд, авторефератът и документите, представени от дисертанта П. Първанов отговарят на изискванията на Закона и правилника за научните степени и звания, както и на Вътрешния правилник на ЮЗУ „Н. Рилски“. Спазено е и изискването за публикации по дисертационната тема: **статии: „Стефан Савов Бобчев и Иван Вазов“**, в сборник „Перушица – гласове от миналото, настоящето и бъдещето“, Перушица, 2008 г., т. 8, с. 225-236; **„Стефан Савов Бобчев и шестата редовна сесия на Обикновеното народно събрание на Източна Румелия (дебати със стопанска тематика)“**, в списание „Икономика и управление“ на Стоп. факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“, 2007 г., кн. 3, с. 63-73; **„Списание „Българска сбирка“ и Стефан Савов Бобчев“**, в сборник „Перушица – гласове от миналото, настоящето и бъдещето“, Пловдив, 2011 г., т. 9-10, с. 181-188; **„Животът и дейността на Стефан Савов Бобчев в Източна Румелия“**, в „Перушица – гласове от миналото, настоящето и бъдещето“, Пловдив, 2011 г., т. 9-10, с. 329-361; 4 статии по дисертационния труд, под печат: 2 в България, 1 в Русия и 1 в Украйна. Освен статиите, П. Първанов е ръководител и на **два проекта: „Развитие на списание „Юридически преглед“ под редакцията на С. С. Бобчев“**, 2006 г. и **„Развитие на списание „Българска сбирка“ под редакцията на С. С. Бобчев“**, 2007 г. Смятам, че тези публикации са достатъчни като количество и научна стойност за настоящия момент от научното развитие на Петър Първанов.

Освен публикациите и ръководството на проекти, мога да отбележа и друга важна страна от научното развитие на П. Първанов, върху която другите колеги от Научното жури нямат поглед – неговата, вече 4-годишна работа като **редовен асистент по Стопанска история и Европейско стопанство в Стопанския факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“**. И в тази своя вече основна работа, той се изявява в най-добра светлина, което мога да потвърдя не само аз, но и повечето

колеги от катедрата и факултета. В момента Първанов работи по **вътрешен проект** на ЮЗУ „Н. Рилски“, на който съм ръководител, заедно със студенти от Стопанския факултет, по създаването на Сборник с документи и материали по стопанска история. В изпълнението на проекта той играе ролята на основен организатор.

Дисертационният труд е много добре структуриран и развит, съобразно с декларираната тема: „С. С. Бобчев – жизнен и творчески път“. Основната заслуга за това, разбира се има дисертантът П. Първанов, който е подходил сериозно към темата и основните документи, свързани с нея, които са впечатляващи по своето количество. Но трябва да се отдаде заслуженото и на научния ръководител, чийто професионализъм и ерудиция, също са помогнали на дисертанта да се справи успешно. В резултат се е получило едно сериозно и солидно изследване върху цялостната дейност на един от най-значителните български интелектуалци от края на 19-ти и първите десетилетия на 20-ти век.

Като се има предвид многостранната и дългогодишна дейност на С. С. Бобчев в различни области на обществените науки, както и в обществения и политическия живот на България, Първанов правилно се е ориентирал основно към най-съществените страни от тази богата и разнообразна дейност: изследвани са достатъчно задълбочено историческите възгледи и анализи на С. Бобчев, както и възгледите и изследванията му в областта на Историята на правото. На тях са посветени и двете основни глави на дисертационния труд на Първанов: втората и третата глави. В първата глава, макар и по-обобщено, но достатъчно ясно, са проследени другите страни от разностранните изяви на известния български интелектуалец: обществената и публицистичната му дейност, значителната му роля в областта на образованието и специално във висшето образование.

Петър Първанов действително е направил успешен опит за едно по-цялостно изследване на жизнения и творчески път на С. С. Бобчев. Всъщност, може да се твърди, че това е първият опит за пълно представяне на този значителен деец на българската наука, обществена и публицистична дейност, на българското право и българската политика. Един доста дълъг и плодотворен живот на един от основните български интелектуалци, политици и обществени дейци, оставил огромно писмено наследство. Този опит за цялостно изследване на творчеството и дейността на Бобчев, сам по себе си вече може да се смята за един от приносите в дисертацията на Първанов. Разбира се могат да се предявят претенции към по-голяма прецизност и изчерпателност в различните области от дейността на този богат и разностранен интелект, каквито имат някои колеги от Катедрата по история в ЮЗУ, но това може да бъдат теми на бъдещи научни изследвания на дисертанта. Иначе би се получил многотомен труд, а представената ни дисертация и без това е повече от достатъчно обемна.

Впечатляващи са стремежът към изчерпателност и съвестното отношение на Първанов към всички документи и литературни източници по темата. В този смисъл дисертацията би могла да бъде и един доста изчерпателен справочник за всички научни и публицистични публикации на С. С. Бобчев, а това също може да се смята за принос, поне в библиографски смисъл. Тук, според мен, П. Първанов е проявил истински професионализъм, основан явно на добрата му базова подготовка в специалността архивистика на Катедрата по история на ЮЗУ. Дисертантът е прегледал и анализирал впечатляващ обем от архивни документи. А само

личният архив на С. С. Бобчев е от близо 7 600 архивни единици, някои от които съдържат стотици страници! Въпреки това Първанов изчерпателно и съвестно е анализирал повечето от тях. Изчерпателно и съвестно са анализирани и огромен брой публикации, както на самия Бобчев, така и на много други изследвания, мемоари и публикации на съратници, съвременници и други изследователи на различни страни от богатата дейност на С. С. Бобчев.

Отношението към науката и научните изследвания на Бобчев се изразяват и в публицистичната му дейност. Той не само публикува свои научни статии в български и чужди научни издания, но и сам се реализира като редактор на две от най-реномираните български списания: „Юридически преглед“ и „Българска сбирка“. „Юридически преглед“ излиза от 1893 до 1934 г., с прекъсване между 1916 и 1922 г. С. С. Бобчев, както изтъква П. Първанов, „се отнася изключително отговорно към издаването и редактирането на „Юридически преглед“. И тук той подхожда сериозно и добросъвестно, превръщайки списанието в основен говорител на правната и правно-историческата мисъл в България, като дава трибуна и на други научни изследвания. Тук, както и в други издания, Бобчев се изявява и като библиограф, създавайки изчерпателен справочник на българската юридическа книгопис, макар и съзнава, че този справочник не може да бъде пълен. През всичките години на съществуването на списанието, С. С. Бобчев се стреми да поддържа и издига научния му престиж.

Пак през 1893 г. Бобчев, заедно с М. Маджаров, започват издаването на друго престижно българско списание – „Българска сбирка“. Макар и преобладаващо литературно, списанието помества редовно и редица статии с научен характер. В списанието пишат едни от най-известните български интелектуалци като Ив. Вазов, Ал. Константинов, Ст. Михайловски, Ст. Чилингиров, Елин Пелин и др. Самият С. С. Бобчев редовно публикува свои статии и изследвания. В Пловдив Бобчев издава и свой вестник – „Стара планина“ (1894 г.), където публикува статии по наболели обществени и политически проблеми. Вестникът обаче, излиза твърде кратко и прекъсва. За сметка на това С. Бобчев сътрудничи на основните български периодични издания с редица статии по актуални обществени проблеми, наред с научната и преподавателската си дейност. Особено активно е участието на Бобчев в дейността на Славянското дружество. Той сътрудничи и в много чуждестранни списания по проблемите на славянството – една от основните тематик в неговата изследователска и обществена дейност. Първанов не прави подробно изследване на публицистичната дейност на С. С. Бобчев, но и този относително кратък, но същевременно достатъчно изчерпателен преглед, дава добра представа за една богата и дългогодишна публицистична дейност на големия български интелектуалец.

Първанов дава добра представа и за друга страна в дейността на С. С. Бобчев, свързана с българската публицистика. Бобчев се проявява не само като най-активен участник и организатор в българския периодичен печат, но и като един от първите негови историци. Неговият „Преглед на българския печат (1844-1894 г.)“, излязъл по случай 50-годишнината на българската журналистика и в памет на нейния пръв представител – Константин Фотинов, е първият подробен преглед на българския възрожденски и следосвобожденски периодичен печат. В тази част на трета глава на дисертационния труд, Първанов показва, че и в тази област Бобчев не изменя на своя стремеж към всеобхватност. Дисертантът изтъква значимостта на

Бобчевите изследвания в тази насока, за изясняване ролята на възрожденския български печат в събуждането и развитието на българското национално самосъзнание. Първанов изяснява и историческия подход на Бобчев към изследването на следосвободенския български печат и ролята му за формирането на общественото и политическото съзнание на българите. Обстойният преглед и на тази страна от историческите изследвания на С. С. Бобчев, направен от дисертанта, също може да се смята като негов научен принос в изясняването на многостранната дейност на големия български учен и обществен деец.

Прегледът на П. Първанов върху биографичните трудове на Бобчев за някои от най-изявените български възрожденски дейци също дава добра представа за разностранната и богата изследователска дейност на големия български интелектуалец. И тук С. С. Бобчев има свой поглед и мнение за личностите и ролята на тези големи българи.

Относително кратък, но не и повърхностен, е погледът на П. Първанов върху политическата дейност на С. С. Бобчев. Тази дейност всъщност, започва още в сравнително ранната му възраст, когато се включва в борбите на цариградските българи за национална и духовна еманципация. Той рано познава емигрантския живот. Това се повтаря и по време на Стамболовото управление, когато е сред опозицията на режима. В началото на управлението на д-р К. Стоилов, той се включва активно в политическия живот на страната като депутат, министър на народното просвещение и пълномощен министър в Петербург. Българският интелектуалец и публицист е неизменно в българския парламентарен и политически живот почти 30 години. И тук, макар и синтезирано, Първанов дава достатъчно ясна представа за основното в политическата дейност на С. С. Бобчев. Той отбелязва основните политически възгледи на Бобчев и факта, че той ги отстоява с убеденост и упоритост.

П. Първанов дава също така, кратка но достатъчно ясна представа и за научно-организационната дейност на С. С. Бобчев. Неговото активно членство в Българското книжовно дружество и в последствие БАН, издига престижа на основната българска академична институция. Големият български интелектуалец е и основен преподавател в Софийския университет, както и в Свободния университет, в създаването на който има основна роля.

В основните глави на дисертацията П. Първанов прави доста успешен анализ на историческите и правно-историческите трудове на С. С. Бобчев. Той правилно заключава, че Бобчевите исторически съчинения не се отличават с дълбока научност, а са по-скоро интерпретации на известни исторически съчинения от неговото време. Но съвестното им и критично представяне от Бобчев има своето голямо значение за онези ранни времена, когато се формира самата българска историческа наука, когато още липсват наши академични историци и школи. В същото време историческите произведения са жизнено необходими за духовното и интелектуално израстване на българското общество от края на Възраждането и първите десетилетия на свободна България и Бобчев откликва на тази необходимост! Той пише тогава „История на българите“, както и редица други исторически съчинения върху българската, славянската и общата история, като се основава на К. Иречек и други известни тогава европейски и руски историци. Първанов отчита това голямо значение на Бобчевите исторически трудове в първите следосвободенски десетилетия, когато българското образование е в подем и се формират бъдещите научни кадри на страната. Емоционалните

моменти в историческите съчинения на Бобчев, също имат своето значение за младите българи в онова време, когато се формират националното и патриотичното самосъзнание след дългите векове на чуждото господство.

Първанов посочва и удивителният на пръв поглед факт, че С. Бобчев още на 14 – 15 годишна възраст, показва значителни познания по история. Всъщност, това е един показателен факт за успехите на българската възрожденска просвета, която още в условията на робството, успява да приобщи към знанието хиляди млади българи. С. С. Бобчев, според Първанов, показва добро познаване на тогавашната историческа литература за Българското средновековие, макар и да не е анализирал лично основни исторически извори. Затова и самият Бобчев добросъвестно представя своите исторически трудове не като задълбочени научни изследвания, а като популярни четива или учебници. Но дори и такива, те представляват значителна ценност за онова време, когато учебната и научната литература са съвсем оскъдни у нас в края на Възраждането и в първите следосвобожденски десетилетия. Първанов посочва, че в повечето от своите исторически произведения С. Бобчев показва собственото си гледище по редица проблеми, макар и понякога то да е противоречиво. Като пример в това отношение авторът проследява еволюцията на възгледите на Бобчев по отношение на ролята на Русия за българското освобождение и след това на отношението на Освободителката към българската политика.

П. Първанов разглежда обстойно и трудовете на С. Бобчев върху Българското възраждане. И тук Бобчев показва широки познания по възрожденските проблеми, макар и да не е конкретно специалист по Възрожденска история. С. Бобчев анализира всички основни предпоставки и фактори на Българското национално възраждане. Първанов оценява критично възгледите на Бобчев за възрожденските процеси, като същевременно отчита, че разностранната му дейност в обществения и политическия живот на страната, не позволява по-задълбочени анализи. В същото време дисертантът посочва и доста по-сериозните и критични анализи и оценки по историческите проблеми на вече зрелия С. С. Бобчев, включително и по проблемите на Възраждането. Те вече са плод на една голяма ерудиция и опит на Бобчев - резултат на дългогодишните му исторически изследвания. Тук Първанов изтъква и неизменното патриотично чувство, което С. Бобчев проявява в трудовете си по Българска история. То се проявява спонтанно, както в писанията му по Средновековна българска история, така и особено по проблемите на Българското възраждане. „За Бобчев, пише дисертантът, Възраждането има своето продължение в новата българска история и по-специално в Съединението и Балканските войни...“

С. С. Бобчев защитава и собствените си възгледи за определени исторически събития. Например относно Балканските войни той смята, че те са прибързани и са отрязали пътя към обединението на българските земи. Според него именно стопанското развитие на българите и тяхната роля като съществен икономически фактор на Балканите е са били факторите, които са щели да обединят българите в един по-продължителен срок. Първанов посочва, че този възглед на Бобчев е недоказуем, но това не значи, че не може да се помечтае! Разглеждайки обстойно и много други исторически анализи в творчеството на С. Бобчев, Първанов дава ясна

и пълна представа за историческите възгледи на Бобчев, а това също може да се смята за един от приносите за по-пълно изясняване личността на бележития българския интелектуалец.

Това, което се отнася за Българската история в произведенията на С. С. Бобчев, в пълна степен е валидно и за тези, свързани с Новата обща история. И тук, както и по проблемите на Българската история, Бобчев използва предимно известни изследвания на европейски учени. Но и тук той съвестно подчертава, че това което пише е учебна литература, предимно за българските студенти и изобщо за младите българи, което личи и от емоционалните патриотични моменти в историческите му произведения и няма претенции за уникални научни постижения, макар и навсякъде да изразява собственото си мнение по проблемите. П. Първанов посочва, че „Най-нова политическа и социална история“ на Бобчев, е предназначена „да служи като учебник за студентите от Свободния университет“. С. С. Бобчев се базира и тук на значителен брой изследвания, основно на руски и френски език и ги посочва на студентите си в началото на курса, като допълнителна литература към лекциите си. Основното познаване на чуждата историческа литература прави учебниците на Бобчев достатъчно сериозни за обучението на българските студенти. При това, той умело свързва събитията в Европейската нова история със съдбата на българите и славянството като цяло. Тази съдба той вижда като неразделна част от т. нар. „Източен въпрос“, който стои в основата на европейската политика през 18-ти и 19-ти век. Първанов посочва пристрастността на С. Бобчев към историята и политическата съдба на славянските народи и държави, бидейки един от най-активните членове на Славянското дружество. Тази страна от дейността на Бобчев е известна, но от гледна точка на един цялостен портрет, нейното отразяване в дисертацията е необходимо.

Бобчев не пропуска да разгледа, макар и най-общо, и историческото развитие на САЩ, като изразява своите симпатии към държавната и политическата система на новата голяма държава, намесила се в световната политика. Той обръща внимание и на историята на другите части на света извън Европа, за да придаде цялостен характер на своето съчинение. Тези аспекти от научните публикации на С. С. Бобчев също са малко известни и това, че П. Първанов ги разглежда, също може да се смята като един от неговите приноси. Така дисертантът се стреми постепенно да изгражда един пълен и цялостен облик на известният български интелектуалец, общественик, политик... Да даде пълна представа за неговата разностранна дейност и богат живот.

Както бе отбелязано по-горе, П. Първанов е отделил основно внимание на правно-историческите изследвания на С. С. Бобчев. Това, както подчертава дисертантът, е най-сериозната и целенасочена част от изследванията и публикациите на Бобчев. Първанов констатира, на базата на сериозен анализ на правно-историческите трудове на С. С. Бобчев, че българският учен смята българската правна история за част от славянската, така българската история е част от славянската. Интересното тук, което Първанов подчертава, е че Бобчев публикува всички рецензии и критики на своите правно-исторически трудове. П. Първанов разглежда, като един от основните проблеми в трета глава, фундаменталната роля на С. С. Бобчев в българската правно-историческа научна и учебна литература. Първанов посочва, че Бобчев е неизменно цитиран в трудовете по История на правото от повечето автори в тази област, както в миналото, така и в съвременни изследвания и учебна литература. Макар, че в

общии линии това е известно на историците и правните историци, изчерпателното представяне на творчеството на С. С. Бобчев и цитирането на неговите изследвания в правно-историческата литература, дават пълна представа за големия български интелектуалец и неговото място в българската правно-историческа наука. Това също е един от приносите на дисертанта за пълното изясняване на научната дейност на Бобчев, защото правно-историческите проблеми, които той разглежда са в най-различни посоки, а Първанов успява да ги обхване изчерпателно. И тук, както в историческите си изследвания, С. С. Бобчев търси възможност за изчерпателно представяне на всички основни проблеми на правото в исторически план и дисертантът последователно и изчерпателно изследва това. Завършената магистратура по Право, безспорно също му помага да вникне в същността на правните и правно-историческите публикации на Бобчев.

В крайна сметка, изследвайки безкрайния свят на Бобчевото творчество и неговата разностранна обществена дейност, П. Първанов си оставя отворена врата за нови публикации в тази област. Можем да му пожелаем успех в евентуални нови изследвания в тази посока. Може би, в битността му на преподавател по Стопанска история, в посока на Бобчевите изследвания в областта на стопанското развитие, но в крайна сметка решенията остават за Първанов. Що се отнася до дисертационния труд, смятам че той съвестно и в най-голяма степен се е справил със задачата. Отчитайки всичко това, като член и председател на Научното жури, предлагам на колегите от журито **на Петър Първанов да бъде присъдена образователната и научна степен „Доктор по история“.**

17. 08. 2012 г.

председател на Научното жури:

Благоевград

(проф. д-р Д. Димитров)